

DR ERNEST GRÜNFIELD
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΠΑΛΕ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ

ΑΠΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ

Τ. Χ. ΧΑΖΑΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΑΙ

ΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΥΠΟ

ΘΕΟΔ. ΤΖΟΡΤΖΑΚΗ

ΕΝ ΠΑΤΡΑΣ 1922

DR ERNEST GRÜNFELD
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΕΝ HALLE ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ
ΑΠΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ
Τ. Χ. ΧΑΣΑΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΑΙ

ΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΥΠΟ

ΘΕΟΔ. ΤΖΩΡΤΖΑΚΗ

ΕΝ ΠΑΤΡΑΣ 1932.

Τύπος: ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Πάτρα Μαζώνος 96.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Παρά πᾶσαν τὴν ἀληθῶς εὐρυτάτην ἐξάπλωσιν τῆς συνεταιριστικῆς κινήσεως καὶ παρ' ἡμῖν, ἰδίως ἀνὰ τὴν ὑπαιθρον, καὶ τὴν τεραστίαν οικονομικὴν καὶ κοινωνικὴν σημασίαν ταύτης, ἐλαχίστη κατεβλήθη μέχρι τοῦδε προσπάθεια διὰ τὴν θεωρητικὴν μελέτην καὶ ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τοῦ Συνεργατισμοῦ. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ ἀειμνήστου πρωτοεργάτου τῆς συνεταιριστικῆς μας κινήσεως Σωκρ. Ἰασεμίδου «Οἱ γεωργικοὶ συνεταιρισμοὶ» (Γεωργ. Δελτίον Ὑπ. Γεωργίας, ἔτος 1913), τὰ δύο ἐξαιρέτους ὑπηρεσίας παρασχόντα περιοδικά, τὸν «Βοηθὸν τῶν συνεταιρισμῶν» τοῦ ἰδιοῦ καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ κ. Θ. Τζωρτζάκη ἐκδιδόμενον «Συνεταιριστήν», ἅτινα ἀπέβησαν διαδοχικῶς ὁ μοναδικός, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, φάρος τῆς κινήσεως, καὶ τῆς ἀξιολόγου μελέτης «Περὶ συνεταιρισμῶν» τοῦ κ. Καλιτσουνάκι, οὐδὲν ἄλλο ἐπιστημονικὸν ἐφόδιον ἔχει ὁ Ἕλλην συνεταιριστὴς ἢ ἡγέτης συνεταιρικῶν ὀργανώσεων. Ἐντεῦθεν κατὰ μέγα μέρος ἡ παρατηρουμένη ἔλλειψις σαφῶς καθωρισμένης κατευθύνσεως, ἀτροφικῆς ἀναπτύξεως τῆς συνεταιριστικῆς συνειδήσεως, ὑπερβολικῆς ἀδιαφορίας τῶν συνεταιρισμένων μαζῶν καὶ αἱ πολλαχοῦ σημειούμεναι ὑπερβασίαι ἢ ἀνώμαλοι ἐκδηλώσεις.

Ἐκ τῶν σκέψεων τούτων ὀρμώμενοι προήλθομεν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ μεταφράσωμεν τὸ ἀνὰ χεῖρας ἔργον μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἡ βαθεῖα ἐπιστημονικὴ ἀξία καὶ ἀριότης αὐτοῦ θὰ διανοίξῃ μίαν σχισμὴν εἰς τὸν σκοτεινὸν θεωρητικὸν ὄριζοντα τῆς ἑλληνικῆς κινήσεως διὰ ν' ἀφίση νὰ εἰσέλθῃ τὸ τόσον ἀπαραίτητον διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς ἐπιστημονικῶν φῶς, συνάμα δὲ προσελκύσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐπιστημονικῶν ἰδία κύκλων καὶ διασκεδάσῃ, ὅσον τὸ δυνατόν, τὰς πλάνας καὶ παρεξηγήσεις, αἰτινες πολλαχοῦ κρατοῦν γύρω ἀπὸ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀποστολὴν τῶν συνεταιρισμῶν.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τοῦ παρόντος ἔργου δὲν προσήκει εἰς ἡμᾶς νὰ κάμωμεν λόγον. Ὅμιλοῦν εὐγλώτως περὶ τούτου αἱ πυκναὶ εἰς βαθεῖας ἐπιστημονικὰς παρατηρήσεις καὶ ἐπιστημονικὰ πορίσματα σελίδες τοῦ βιβλίου, τὸ

ἀφθονον ἐν αὐτῷ ἱστορικὸν ὕλικόν, ἢ συστηματικὴ διάταξις καὶ ἐν γένει ἢ πληρότης τοῦ ἔργου, ὅπερ διὰ πάντα ἀναγνώστην θ' ἀποβῆ ἀσφαλῶς ἐξαίρετος πηγὴ γνώσεων.

Συναινέσει τοῦ συγγραφέως, πρὸς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν χάριτας διὰ τὴν εὐγενῶς καὶ προθύμως χορηγηθεῖσαν ἄδειαν μεταφράσεως, συνεπτύξαμεν ὀρισμένα κεφάλαια κυρίως ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς γερμανικῆς κινήσεως, ἀφαιρέσαντες ἐξ αὐτῶν τὰς μικρολεπτομερείας ἐκεῖνας, αἵτινες δὲν παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην.

Περὶ τῆς ἑλληνικῆς κινήσεως ὁ συγγραφεὺς, ἐλλείπει προδήλως ἐπαρκῶν πηγῶν, δὲν κάμνει λόγον. Ἄλλ' ἐνομίσασαμεν ὅτι θὰ ἀπετέλει μέγα κενόν, εἰὰν μετὰ τοῦ ἔργου τούτου δὲν ἐδίδοτο εἰς τὸν ἀναγνώστην κατὰ τὸ δυνατόν ἀριωτέρα εἰκῶν τῆς παρ' ἡμῖν κινήσεως. Καὶ πρὸς τοῦτο ἀπηυθύνθημεν πρὸς τὸν διακεκριμένον συνεταιριστὴν κ. Θεοδ. Τζωρτζάκη, τοῦ ὁποῖου εἶναι παγκοίνως γνωστὰ τὸ κῦρος καὶ ἡ αὐθεντία ἐπὶ τῶν συνεταιριστικῶν μας ζητημάτων καὶ ὁ ὁποῖος, συνεχίζων καὶ ἐν προκειμένῳ τὰς μεγάλας αὐτοῦ ὑπηρεσίας πρὸς τὴν συνεταιριστικὴν μας κίνησιν, ἀνεδέχθη προφρόνως τὸ βῆρος τῆς συγγραφῆς τῆς σχετικῆς μελέτης.

Καὶ ὀφείλομεν νὰ ἐκφράσωμεν πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τὴν βαθεῖαν ἡμῶν καί, ὡς πιστεύομεν, ὄλων τῶν ἑλλήνων συνεταιριστῶν εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν ὄντως ἀριάν και περισπούδαστον μελέτην αὐτοῦ. Εἰς ταύτην ὁ κ. Τζωρτζάκης δὲν περιορίσθη μόνον νὰ δώσῃ εἰς ὕφος γλαφυρὸν θαυμαστικὴν εἰκόνα τῆς ἐξελίξεως καὶ σημερινῆς θέσεως τῶν συνεταιρισμῶν μας καὶ ἀναλύσῃ μετὰ ἰσχυρᾶς κριτικῆς δυνάμεως καὶ λεπτολόγου ἐρευνητικότητος τὸ ἐπιτελεσθὲν μέχρι τοῦδε ἔργον ὑπ' αὐτῶν ἀλλὰ καὶ χαράσσει εἰς ἀδρᾶς καὶ φωτεινὰς γραμμὰς πολυτίμους ὑποδείξεις περὶ τῶν ἀκολουθητέων κατευθύνσεων ἐκ μέρους ὄλων τῶν παραγόντων τῆς ἑλληνικῆς κινήσεως. Μία δὲ ἰσχυρὰ πνοὴ λελογισμένης πίστεως καὶ αἰσιοδοξίας διέπει τὸ ἔργον τοῦ τοῦτο, τὸ ὁποῖον θὰ δώσῃ ἀσφαλῶς ἕνα νέον παλμὸν αὐτοπεποιθήσεως καὶ ἐγκαρτερήσεως εἰς τὴν οκληρῶς ἀγωνιζομένην συνεταιριστικὴν μας κίνησιν.

Ἀπρίλιος 1932

T. X. X.

I. ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΣΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1.

ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΥ

Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ συνεταιρισμοῦ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχῃ ἀσάφεια, ἂν καὶ τόσα πολλὰ ἔχουν γράφῃ περὶ αὐτῆς. Οἱ λόγοι εἰς τοὺς ὁποῖους ὀφείλεται τοῦτο εἶναι κατὰ μέγα μέρος ὅτι τὸ ζήτημα αὐτὸ ἐπραγματεύθησαν ἔχι μόνον οἰκονομολόγοι καὶ κοινωνιολόγοι ἀλλὰ καὶ νομικοί, ἀφ' ἑτέρου ὅτι δὲν ἠρευνήθη τοῦτο μόνον μετὰ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης ἀλλὰ καὶ ἐν πνεύματι προκταλήψεως καὶ τέλος διότι συχνὰ ἔλειπαν αἱ προϋποθέσεις διὰ μίαν ἱκανοποιητικὴν ἐρευναν τοῦ προβλήματος αὐτοῦ (1).

(1) Σ. Μ. Ἡ μεγαλειτέρα δυσχέρεια προέρχεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ συνεταιρισμοῦ. Διότι ἡ πολυμορφία τῶν ὄρων καὶ ἀναγκῶν τῆς νεωτέρας οἰκονομικῆς ζωῆς ἐδημιούργησε μίαν τελείως πολυσύνθετον ποικιλίαν μορφῶν τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἡ ὁποία κατέστησε δυσδιάκριτα τὰ βασικά θεμέλια τούτου. «Λίαν ἀκριβῆς ὄρισμός» γράφει ὁ διακεκριμένος οἰκονομολόγος καὶ συνεταιριστὴς Κάρολος Ζίδη «τῆς συνεργατικῆς ἐταιρείας (συνεταιρισμοῦ) εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ δοθῇ λόγῳ τῆς μεγάλης ποικιλίας τῶν ἐπιδιωκομένων σκοπῶν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι ἀδύνατον κατὰ τὴν γνώμην μας νὰ ὑπαχθοῦν ὑπὸ τὸν αὐτὸν ὄρισμὸν ὁ συνεταιρισμὸς καταναλώσεως καὶ ὁ παραγωγικὸς συνεταιρισμὸς, διότι παρὰ τὴν φαινομενικὴν ταυτότητα τῶν σκοπῶν τῶν, οὗτοι εἶναι μᾶλλον ἀνταγωνιστικοί.....»

Ὁ συνεταιρισμὸς ἐξ ἄλλου ὑπῆρξεν ἀνεκάθεν τὸ σημεῖον τῆς συναντήσεως τῶν μᾶλλον διαφόρων κοινωνικοπολιτικῶν, πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν τάσεων καὶ ἰδεῶν. Οἱ πατέρες καὶ οἱ πρόμαχοι ἐν γένει τοῦ Συνεργατισμοῦ συνητῶντο μὲν πάντες εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἀλλ' ἕκαστος ὑπὸ διάφορον ἔννοιαν ἀναλόγως τῶν συχνὰ ριζικῶς διασταμένων ἀντιλήψεων αὐτῶν περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου πρὸς ἐπικράτησιν τῶν ὁποῖων ἕκαστος ἐξήτει νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν συνεταιρισμὸν. Διὰ τοῦτο συναντῶμεν κηρύσσοντας τὸν Συνεργατισμὸν συντηρητικοὺς καὶ ἐπαναστατικοὺς, κολλεκτιβιστὰς καὶ ἀναρχικοὺς, διαμαρτυρομένους καὶ καθολικοὺς. Οὕτω ὑπὲρ τῆς ἰδέας τοῦ συνεταιρισμοῦ ἔδρασαν ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν Ἀγγλίαν οἱ ἀθεῖστοι ὁπαδοὶ τοῦ Owen ἀλλὰ καὶ θρησκοκληπτοὶ χριστιανοκοινωνισαί, εἰς τὴν Γαλλίαν φανατικοὶ δημοκρατικοὶ καὶ φανατικοὶ βασιλόφρονες, εἰς δὲ τὴν Γερμανίαν ὁ

Ἀλλὰ πρὶν ἢ προχωρήσωμεν πρέπει νὰ διευκρινισθῇ, ὅτι, ὅταν γίνεται ἐδῶ λόγος περὶ συνεταιρισμῶν, ἐννοοῦνται ὅλα γενικῶς τὰ εἶδη συνεταιρισμῶν. Αὐτὸ βεβαίως εἰς πολλοὺς φαίνεται ἀυτονόητον, δὲν εἶναι ὁμοῦς ἔτσι. Ἰπάρχει σειρά ἐλόκληρος ἀξιολόγων εἰδικῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὅπως ἡ Gertrud Dawid, οἱ Beatrice Webb καὶ Sidney Webb, ἡ B. Lavergne, οἱ ὁποῖοι ὡς γνησίους συνεταιρισμοὺς θεωροῦν μόνον τοὺς συνεταιρισμοὺς καταναλωτῶν καὶ ἐνδεχομένως τοὺς παραγωγικοὺς συνεταιρισμοὺς, ἀφίρουν δὲ ἔξω τῆς περιουχῆς αὐτῶν ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη συνεταιρισμῶν. Φυσικὰ εἶναι εὐκολώτερον νὰ εὕρη κανεῖς ἓνα ὄρισμόν, ὃ ὁποῖος γ' ἀνταποκρίνεται εἰς ἓν μόνον μέρος τῶν συνεταιρισμῶν, παρὰ εἰς ὅλην τὴν πολυμορφίαν τοῦ γεωτέρου Συνεργατισμοῦ.

Ἐὰν ἀφίρσωμεν κατὰ μέρος τὰς μνημονευθείσας μονομερεῖς λύσεις καὶ ἐξετάσωμεν τοὺς συγγραφαίς, οἱ ὁποῖοι προσεπάθησαν νὰ δώσουν ὄρισμόν τῆς ἐννοίας τοῦ συνεταιρισμοῦ, μᾶς προκύπτουν αἱ ἔξης κατηγορίαι: ἐκεῖνων ἐν πρώτοις, οἱ ὁποῖοι δίδουν, ἂν ὅχι ἐντελῶς νομικόν, πάντως τυπικόν ὄρισμόν τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἔπειτα ἐκεῖνων, οἱ ὁποῖοι δίδουν τυπικόν μὲν ἄλλὰ μὲ οἰκονομικόν περιεχόμενον ὄρισμόν, κατόπιν ἐκεῖνων, οἱ ὁποῖοι εἰς ἓνα παρόμοιον ὄρισμόν προσπαθοῦν νὰ περιλάβουν ὅχι τόσον τὴν οἰκονομικὴν δράσιν τοῦ συνεταιρισμοῦ ὅσον τὴν κοινωνικοπολιτικὴν καὶ κοινωνιολογικὴν του σημασίαν καὶ τέλος ἐκεῖνων, οἱ ὁποῖοι πρᾶξιτόνται τῆς δικτυπώσεως ἐνδὲς συγκεκριμένου ὄρισμοῦ. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ συγγραφαίς εἶναι συνήθως ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐξαίρουν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸν κοινωνικοπολιτικόν καὶ κοινωνιολογικόν χαρακτήρα τοῦ συνεταιρισμοῦ. Μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας κατηγορίας θὰ ἤμποροῦσαν ἀκόμη νὰ παρεμβληθοῦν μερικοὶ νομικοί, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν νὰ δώσουν κοινωνιολογικὴν διατύπωσιν.

Ὅλοι οἱ οἰκονομικοὶ ὄρισμοί, οἱ ἔποιοι ζητοῦν νὰ καθορίσουν τὸν συνεταιρισμὸν συμφῶνως πρὸς τὴν δράσιν αὐτοῦ ἁμοιάζουσιν πάρα πολὺ μὲ τὸν ὄρισμόν τοῦ νόμου περὶ συνεταιρισμῶν. Τοῦτο μαρτυρεῖ τὸ παράδειγμα τοῦ Ed. Jacob, ὃ ὁποῖος λέγει: «Ὁ συνεταιρισμὸς εἶναι ἐταιρεία προσώπων μεταβλητοῦ ἀριθμοῦ μελῶν, στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσονομίας τῶν μελῶν, ἡ ὁποῖα ἀπασκοπεῖ εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐπαγγέλματος ἢ τῆς οἰκονομίας τῶν μελῶν τῆς μέσῃ κοινῆς ἐπιχειρήσεως διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς καθαρᾶς ἢ τῆς διὰ κρατικῆς βοήθειας ἐνισχυομένης αὐτοβοηθείας» (1).

φιλεύθερος Schulze, ὃ ἀντίπαλος αὐτοῦ σοσιαλιστῆς Lassalle, ὃ ἄκρως συντηρητικὸς καθηγητῆς Huber καὶ ὃ καθολικὸς ἐπίσκοπος καὶ βουλευτῆς τοῦ κέντρου Ketteler.

(1) Σ. Μ. Εὐρεῖαν ὅσον καὶ ἐνδιαφέρουσιν ἀνάλυσιν τῆς ἐννοίας τοῦ συνεταιρισμοῦ δίδει ὃ Jacob εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἡ «Οἰκονομικὴ θεωρία τῶν συνεταιρισμῶν». Κατ' αὐτὸν ὃ συνεταιρισμὸς ἔχει τ' ἀκόλουθα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα: 1) **Εἶναι ἐλευθέρω ἐνωσις προσώπων.** Ἀη. εἶναι ὁργάνωσις στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἐλευθέρω

Ὁ χῶρος δὲν μᾶς ἐπιτρέπει θέβαια νὰ δώσωμεν ὅλους τοὺς τύπους τοὺς ὁποῖους δύναται κινεῖς νὰ ἀπαριθμήσῃ ἐν προκειμένῳ. Ἐν μέρει οὗτοι ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸν νομικὸν τύπον, ὅπως π. χ. ὃ τοῦ F. Staudinger, κατὰ τὸν ὁποῖον «ὃ συνεταιρισμὸς εἶναι μία ἐλευθέρω παρέχουσα εἰσοδὸν καὶ ἐπὶ ἴσων δικαιωμάτων καὶ ἴσων εὐθυνῶν τῶν προσώπων στηριζομένη ἔνωσις ἀνθρώπων πρὸς ἄσκησιν οἰκονομικῆς ἐπιχειρήσεως λειτουργούσης διὰ κοινὸν λογαριασμόν, καὶ ἡ ὁποῖα παρέχει εἰς τὰ μέλη ὠφέλειαν, οὐχὶ ἀναλόγως τοῦ κεφαλαίου, ἀλλ' ἀναλόγως τῆς ὑπ' αὐτῶν χρησιμοποίησεως τῆς ἐπιχειρήσεως». Ἐδῶ ὡς οὐ-

ρας συμφωνίας τῶν μελῶν, εἰς τὴν ὁποῖαν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἐταιρείας κεφαλαίων, τὸ κεφάλαιον εἶναι μὲν ἀναγκαῖον, δὲν ἔχει ὁμοῦς δεσπόζουσαν θέσιν ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ὑποταταμένην. 2) **Ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν αὐτοῦ εἶναι μεταβλητός.** Ἐκ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς προκύπτει ὅτι ἡ εἰσοδος νέων μελῶν κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ εἶναι ἐλευθέρω, ὅπως καὶ ἡ ἔξοδος τούτων, ἐπιτρεπομένων πάντως κατ' ἀμφοτέρωσ τὰς περιπτώσεις περιορισμῶν ἀναγκαῖων διὰ τὴν προστασίαν καὶ προαγωγὴν τῶν συμφερόντων τοῦ συνεταιρισμοῦ. 3) **Ἡ συμμετοχὴ τῶν μελῶν εἰς τὰ οἰκονομικὰ ὠφελήματα τοῦ συνεταιρισμοῦ νὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀπασχόλησιν τῆς ἐπιχειρήσεως.** Κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην τὸ μέτρον τῆς συμμετοχῆς τῶν συνεταίρων εἰς τὰς προσφερομένας ὑπὸ τοῦ συνεταιρισμοῦ ὠφελείας ἐν γένει καὶ συνεπῶς εἰς τὴν διανομὴν τῶν πρὸςσευμάτων δέον νὰ καθορίζεται ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τὴν συνεταιρικὴν δράσιν. 4) **Ὁ κύριος σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι οἰκονομικός.** Ὁ σκοπὸς τοῦ συνεταιρισμοῦ δηλ. πρέπει νὰ κατευθύνεται ἀμέσως εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς οἰκονομικῆς θέσεως τῶν μελῶν του καὶ οὐχὶ ἐμμέσως ὡς γίνεται μὲ τὰ ποικίλα σωματεῖα. 5) **Ἐξυπηρετεῖ τὴν προαγωγὴν τῶν μελῶν «αὐτοῦ».** Ἡ κυρία, ἐσωτερικὴ ἐργασία τοῦ συνεταιρισμοῦ εἶναι ἐργασία μετὰ τῶν μελῶν. Ὁ σκοπὸς δηλ. τοῦ συνεταιρισμοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἡ οἰκονομικὴ προαγωγὴ τῶν μελῶν αὐτοῦ καὶ οὐχὶ τρίτων. Δὲν εἶναι ὅθεν συνεταιρισμὸς ὁργάνωσις εἰς τὴν ὁποῖαν ἄλλοι ἔχουν τὰ κεφάλαια καὶ τὰς εὐθύναις καὶ ἄλλοι ἀπολαμβάνουν τῶν ἐκ τῶν ἐργασιῶν ὠφελειῶν. Εἰδικότερον δὲ ὃ συνεταιρισμὸς πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ οὐχὶ ἀπλῶς τὴν προαγωγὴν τῶν περιουσιακῶν συμφερόντων τῶν μελῶν ἀλλὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐπαγγέλματος ἢ τῆς οἰκονομίας τῶν μελῶν διὰ συναλλαγῶν τούτων μετ' αὐτοῦ μέσῃ κοινῆς οἰκονομικῆς ἐπιχειρήσεως καὶ 6) **Στηρίζεται ἐπὶ τῆς καθαρᾶς ἢ τῆς διὰ κρατικῆς βοήθειας ἐνισχυομένης αὐτοβοηθείας.** Ὁ συνεταιρισμὸς δέον νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτοβοηθείας, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἔπεται ὅτι ἀποκλείεται πᾶσα ξένη συνδρομὴ. Ἡ κρατικὴ βοήθεια δὲν ἀποκλείεται, τὸ κύριον ὁμοῦς πρέπει νὰ παραμένῃ ἡ ἰδιὰ δύναμις τῶν συνεταίρων, ἡ αὐτοβοηθεία, ἡ δὲ κρατικὴ βοήθεια πρέπει νὰ εἶναι ἐπιβοηθητικὴ.

σιώδη χαρακτηριστικά του συνεταιρισμού τίθενται εις την πρώτην γραμμήν ὡς δημοκρατικὸς χαρακτήρ καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ καπιταλιστικῶν ὑπολογισμῶν. (1)

Εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῆς αὐτῆς κατηγορίας ἀνήκουν ἐπίσης οἱ H. Crüger, H. Kaufmann, R. Liefmann, Karl Hildebrand, ὁ ἰταλὸς Mariani καὶ ἄλλοι.

Ἐν βῆμα περαιτέρω κάμνουν οἱ συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι ζητοῦν νὰ περιλάβουν εἰς τὸν ὅρισμόν τὴν κοινωνικοπολιτικὴν δρᾶσιν καὶ σημασίαν τοῦ συνεταιρισμοῦ. Ἐδῶ φυσικὰ τὴν ἐννοίαν τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς πρέπει νὰ τὴν ἐννοήσωμεν εὐρυτέραν τῆς «τῶν ἐργατικῶν ζητημάτων» ἐπὶ παραδείγματι, οὕτως ὥστε ἐντὸς αὐτῆς νὰ περιλαμβάνωνται ὅλα, ὅσα προκύπτουν ἀπὸ τὰς σχέσεις τῶν κοινωνικῶν ἐμάδων μεταξὺ τῶν καὶ πρὸς τὴν ἐλότητα. Οὕτω ἐδόθησαν ὅλα αἱ ἀποχρώσεις: Μικρὸν μόνον βῆμα πέραν τοῦ Staudinger κάμνει ὁ Totomianz λέγων: «Ὁ συνεταιρισμὸς εἶναι ἐλευθέρως ἔνωσις ἢ ὁποῖα ἀποβλέπει εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς οἰκονομικῆς καὶ ἠθικῆς θέσεως (σημ. ποίων;), ἢ ὁποῖα ἐργάζεται χωρὶς κερδοσκοπίαν καὶ εἰς τὴν ὁποίαν μέλη καὶ κεφάλαιον εἶναι μεταδύτητα». Καθ' ὅμοιον τρόπον ἀποφαίνονται καὶ οἱ ἰταλοὶ Wollebörg, Pizzamiglio καὶ Em. Cossa. Ἐντελῶς ὁμοῦ διάφορον εἶναι ὅ,τι

(1). Σ. Μ. Κατὰ τὸν Staudinger ὁ συνεταιρισμὸς ὡς ἐπιχειρήσις φαίνεται συνήθως ἐντελῶς ὅμοιος πρὸς τὴν καπιταλιστικὴν ἐταιρείαν, ἔχει ὁμοῦ ταύτης δύο οὐσιώδεις διαφορὰς. Ἡ πρώτη ἔγκειται εἰς τὸν μὴ καπιταλιστικὸν τρόπον καθ' ὃν χρησιμοποιεῖται ὁ συνεταιρισμὸς ὑπὸ τῶν μελῶν. Καὶ πρὸς ἐξηγήσιν τούτου φέρει τὸ παράδειγμα μιᾶς ἀνωνύμου ἐταιρείας, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ μέλη δὲν ἀποβλέπουν εἰς οἰκονομικὰς ὠφελείας ἐξ ἐργασιῶν μετ' αὐτῆς, ἀλλ' εἰς τὸ ὑπὸ τῆς ἐταιρείας πραγματοποιούμενον ἐξ ἐργασιῶν μετὰ τρίτων κέρδος, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν ταύτης καὶ τὸ ὅποιον διανέμεται εἰς τὰ μέλη ἀναλόγως τοῦ κατατεθειμένου παρ' ἐκάστου κεφαλαίου. Ἀντιθέτως εἰς τὸν συνεταιρισμὸν αἱ ἐργασίαι δὲν εἶναι ἀδιάφοροι διὰ τὰ μέλη, ὁ δὲ σκοπὸς τούτου δὲν εἶναι νὰ διδῆ κέρδη ἀναλόγως τοῦ κεφαλαίου. Πραγματοποιεῖ καὶ οὗτος κέρδη ὡς ἐπιχειρήσις ὡς π. χ. ὁ γαλακτοκομικὸς συνεταιρισμὸς διὰ τῆς ἐπωφελεστέρας ἐκμεταλλεύσεως τοῦ γάλακτος τῶν συνεταίρων, ἢ διανομῆ ὁμοῦ τοῦ κέρδους δὲν γίνεται ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ κατατεθειμένου κεφαλαίου, ἀλλ' ἀναλόγως τῆς ποσότητος γάλακτος, ἢν ἕκαστος συνεταίρος ἐπιρροήθησεν εἰς τὸν συνεταιρισμὸν, δηλ. ἀναλόγως τῆς παρ' ἐκάστου τῶν συνεταίρων χρησιμοποίησεως τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἡ δευτέρα διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸν δημοκρατικὸν χαρακτήρα τοῦ συνεταιρισμοῦ. Εἰς τὴν ἀνωνύμου ἐταιρείαν ὁ καταθέτης μεγαλειτέρου κεφαλαίου ἔχει μείζονα δικαιώματα τῶν καταθετῶν μικρῶν κεφαλαίων εἰς τὸν συνεταιρισμὸν ὁμοῦ ἕκαστος τῶν συνεταίων ἔχει ἰσὰ δικαιώματα ἀνεξαρτήτως τοῦ κατατεθειμένου κεφαλαίου.

εἶπεν ὁ Schulze-Delitzsch: Ὁ συνεταιρισμὸς εἶναι «μία ἔνωσις μεταξὺ τῶν ὅχι εὐπόρων, κατ' ἐξοχὴν ἐργαζομένων τάξεων, ἢ ὁποῖα ἐπὶ οἰκονομικῶν σκοπῶν ἐπιδιώκει διὰ τῆς συνενώσεως νὰ ἐξασφαλίσῃ, ἔσον εἶναι τοῦτο δυνατόν, εἰς τὰς μεμονωμένας μικρὰς καὶ εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν ἐξαφανιζομένας δυνάμεις, τὰ πλεονεκτήματα τῆς μεγάλῃς δυνάμεως». Εἰς ἄλλος ἐπίσης σκαπανεὺς τοῦ γερμανικοῦ Συνεργατισμοῦ, ὁ Ed. Pfeiffer, διακρίνει ἀπὸ τοῦ 1863 εἰς τὸ «περὶ Συνεργατισμοῦ» βιβλίον του κατὰ τὸ ὅποσον ἀκόμη καὶ σήμερον πολλοὶ δὲν φαίνεται ν' ἀντιλαμβάνονται. Ὁ Συνεργατισμὸς, λέγει οὗτος, πρέπει νὰ συνασπίσῃ ἰδίως τὰς ἐργαζομένας τάξεις εἰς κοινὴν δρᾶσιν, διακρίνει δὲ σαφῶς οὗτος ὅτι ἐδῶ γεννᾶται εἰς νέος παράγων, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ μεταβάλλῃ τὰς κοινωνικὰς συνθήκας. Κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ζωηρὰν κοινωνιολογικὴν χροιάν ἔχουν ἐπίσης οἱ ὅρισμοι ῥώσων συγγραφέων ὡς π. χ. τοῦ Tugan-Baranowski. Σαφέστατα ὑπεστήριξε τὴν κοινωνικοπολιτικὴν ἄποψιν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ H. Müller, ὁ ὁποῖος ἀποκαλεῖ τὸν συνεταιρισμὸν «ἐλευθέρως κοινωνικὴν ἔνωσιν, ἢ ὁποῖα ὑπὸ τὴν μορφήν κολλεκτιβιστικῆς οἰκονομίας κυριαρχεῖται ὑπὸ τοῦ συμφέροντος τῆς ἐργασίας ὡς οἰκονομικῆς ἀρχῆς».

Κλείων τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ὀρισμῶν ἐπεθύμουν ν' ἀναφέρω ἀκόμη τὰ ὀνόματα διακεκριμένων ἀνδρῶν ὡς οἱ W. Wygodzinski, G. von Schmoller, Franz Oppenheimer, G. J. Holyoake, Marschall, Hubert-Valleroux, Cantù καὶ ἄλλοι, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ρητῶς ἀναφέρουν, ὅτι δὲν θέλουν νὰ ὑπεισέλθουν εἰς τὴν διατύπωσιν ὀρισμοῦ. Κοινὸν ὁμοῦ εἰς ὅλους αὐτοὺς εἶναι ὅτι ἐν μέρει τοῦλάχιστον ἀναγνωρίζουν καὶ ἀναπτύσσουν τὴν κοινωνικοπολιτικὴν σημασίαν καὶ τὰ οὐσιώδη κοινωνιολογικὰ χαρακτηριστικά τοῦ Συνεργατισμοῦ.

Ἡ κοινωνικοπολιτικὴ αὕτη θέσις ἐξαιρέται κατὰ φυσικὸν λόγον ἰδιαίτερος ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ὡς συνεταιρισμοὺς ἀναγνωρίζουν μόνον τοὺς καταναλωτικὸς καὶ ἐργατικὸς συνεταιρισμοὺς, ὅταν δὲ ἐπεκτείνονται πολὺ συμπεριλαμβάνουν εἰς αὐτοὺς καὶ ἐκείνους τοὺς συνεταιρισμοὺς τῆς μεσαιᾶς τάξεως, οἱ ὅποιοι δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἀνεβάξουν τὰς τιμὰς τῶν εἰδῶν καταναλώσεως καὶ «νὰ ἐκμεταλλεύωνται» τοὺς καταναλωτὰς, ὅπως οἱ γεωργικοὶ συνεταιρισμοὶ πωλήσεως. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι εἶναι σοσιαλισταὶ ἢ συνεργατικοὶ σοσιαλισταὶ μεγαλειτέρους ἢ μικροτέρους περιορισμοὺς καὶ μετριοπάθειαν, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν κριτικὴν τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τὰς ἀξιώσεις κοινωνικῆς μετarrythμῆσεως: ὑπάρχουν ὁμοῦ ἐπίσης σοσιαλισταί, οἱ ὅποιοι εἰς τὴν ἐννοίαν, τὴν ὁποίαν δίδουν εἰς τὸν συνεταιρισμὸν, περιλαμβάνουν ὀλόκληρον τὸν Συνεργατισμὸν.

Ὡς ἀντιπροσωπευτικὸν τύπον τῶν περιωρισμένων αὐτῶν ὀρισμῶν τῆς ἐννοίας τοῦ συνεταιρισμοῦ δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα τὸν ὀρισμὸν τοῦ σουηδοῦ Anders Oerne, ὁ ὁποῖος εἶναι ταῦταχρόνως πολὺ εὐρὺ καὶ ἐξηγεῖ κατὰ τρόπον συμφωνοῦντα πολὺ μάλιστ' αὐτῆν φύσιν τοῦ συνεταιρισμοῦ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς αὐτοῦ. «Συνεταιρισμὸς (συνεταιρισκός

σύστημα), λέγει, είναι ἕν οικονομικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον γεννᾶται ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀμέσου τῶν εἰς αὐτὸ συμμετεχόντων ἐνδιαφέροντος δι' ἀγαθὰ καὶ ὑπηρεσίας. Λαμβάνει τὴν μορφήν οικονομικῶν ἐπιχειρήσεων, αἱ ὁποῖαι ἱδρύονται ὑπὸ ἀνθρώπων θελόντων νὰ χρησιμοποιήσουν διὰ τὸν ἑαυτῶν τῶν τὰς οικονομικὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας παρέχουν αἱ ἐπιχειρήσεις αὗται, διὰ νὰ προαγάγουν οὕτω τὴν οἰκιακὴν τῶν οικονομίαν ἢ τὸ ἐπάγγελμά των. Τὸ ἀντίθετον τῆς συνεταιριστικῆς οἰκονομίας εἶναι ἡ κερδοσκοπικὴ οἰκονομία, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ὑπὸ μορφήν οικονομικῶν ἐπιχειρήσεων, οἱ κύριοι τῶν ὁποίων θεωροῦν τὴν παραγωγὴν καὶ διανομὴν ἀγαθῶν μόνον ὡς μέσον διὰ νὰ ἀποκτοῦν κέρδη.

Ὅπως βλέπομεν, ἐδῶ δὲν ἐξηγεῖται ὁ συνεταιρισμὸς, ἀλλὰ τὸ συνεταιριστικὸν σύστημα. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ συνεταιρισμὸς δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ μία οικονομικὴ ἐπιχείρησις ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὸ σύστημα τοῦτο. Καὶ ἐν πρώτοις πρέπει αὕτη ν' ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν «σκαπανέων τῆς Rochdale» ἧτοι:

1. Τὸ ἀναγκαῖον κεφάλαιον πρέπει νὰ καταβάλλεται ἀπὸ τὰ μέλη καὶ νὰ λαμβάνη τόκον βάσει σταθεροῦ μέτρου.
2. Πώλησις καὶ ἀποθήκευσις μόνον τελείως ἀνοθεύτων ἐμπορευμάτων.
3. Πρέπει νὰ παρέχεται ἐγγύησις ἀκριβοῦς μέτρου καὶ ἀκριβοῦς βάρους.
4. Αἱ τιμαὶ πρέπει ν' ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰς τοπικὰς ἀγοραίας τιμὰς· πίστωσις δὲν πρέπει νὰ παρέχεται ἢ ζητεῖται.
5. Τὸ περίσσευμα πρέπει νὰ διανέμεται εἰς τὰ μέλη κατ' ἀναλογίαν τῶν ἀγορῶν αὐτῶν.
6. Κάθε μέλος ἔχει ὅχι πλείονας τῆς μιᾶς ψήφου. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα μελῶν.
7. Ὀρισμένον μέρος τοῦ καθαρῶ εἰσοδήματος (περισεύματος) πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῆται διὰ μορφωτικῶν σκοποῦς.
- Οἱ ὄροι οὗτοι ἐφαρμόζονται κυρίως εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς καταναλώσεως· ἐφ' ὅσον ὅμως δύνανται νὰ ἐφαρμόζονται καὶ εἰς προμηθευτικὸς συνεταιρισμοὺς τῆς μεσαίας τάξεως, πρέπει καὶ οὗτοι νὰ θεωρῶνται ὡς γνήσιοι συνεταιρισμοί. Οἱ κανόνες τῆς Rochdale πρέπει οὐχ' ἦντον νὰ συμπληρωθοῦν ἀκόμη, ἰδίως διὰ τῶν
8. Ὁ συνεταιρισμὸς πρέπει νὰ εἶναι ἀνοικτὸς εἰς ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι δύνανται νὰ κάμουν χρῆσιν αὐτοῦ.
9. Ἡ διοίκησις πρέπει νὰ εἶναι τελείως δημοκρατικὴ. (Εἰς τοῦτο ἀνταποκρίνεται κυρίως ὁ βος ὄρος, μολονότι ἐκεῖ γίνεται λόγος μόνον περὶ τοῦ ὄργανισμοῦ).

Πάντα ταῦτα ὅμως κατὰ τὸν Oerne εἶναι μόνον ἐξωτερικοὶ ὄροι. Οὐσιώδες εἶναι τὸ γνήσιον πνεῦμα ἐνὸς συνεταιρισμοῦ, τὸ ὁποῖον διασφαλίζεται:

10. Διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθέρως θελήσεως καὶ
11. Διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς κοινωνικότητος ὁ συνεταιρισμὸς πρέπει νὰ

ἐπιδιώκει τὸ γενικὸν καλὸν καὶ πέραν—τοῦ διαρκῶς ἀνοικτοῦ—κύκλου τῶν μελῶν.

Βλέπει κανεὶς ὅτι ὅσον περισσότερον ἢ ἔννοια τοῦ συνεταιρισμοῦ προσεγγίζει τὴν κοινωνικοπολιτικὴν σφαῖραν, τόσον ὀλιγώτερον ἐκανοποιεῖται μὲ τυπικὰ στοιχεῖα.

Τὴν ἰδικὴν μου ἀντίληψιν ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ συνεταιρισμοῦ ἀναπτύσσω κατωτέρω. Ἀπὸ τοῦδε ὅμως θὰ ἐπεθύμουν νὰ εἴπω ἕν συνόψει· ἐδῶ ὅτι ὅχι μόνον ἀποκρούω τὸν νομικὸν ὄρισμόν—αὐτὸ ἄλλως τε συμβαίνει συχνά σήμερον—ἀλλὰ καὶ γενικῶς δὲν ἐλπίζω τίποτε ἀπὸ τὴν διατύπωσιν ἐνὸς στενοῦ τύπου.

Δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τοὺς συνεταιρισμοὺς, ἐὰν ἀπλῶς περιγράψωμεν αὐτοὺς διὰ τῶν ἐργασιῶν των, διότι οὗτοι ἀποτελοῦν πολὺ συνθετώτερα φαινόμενα καὶ πρὸ παντὸς εἶναι συστατικὰ μέρη τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς, ζωὴ καὶ ἐν γένει μορφαί, ἢ σημασίαι τῶν ὁποίων ἔγκειται εἰς τὸν ρόλον, ποῦ παίζουσι εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνικῆς μας κινήσεως. Ὁ ὄρισμός λοιπὸν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι τόσον σχοινοτενής, ὥστε θὰ ἀπέβαινε χωρὶς πρακτικὴν ἀξίαν, ἂν καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ ὅτι ὁ δικαστῆς καὶ ὁ διοικητικὸς υπάλληλος χρειάζονται ἀντικειμενικὰ πραγματικὰ στοιχεῖα διὰ τὸν καθορισμόν τῆς υπάρξεως ἐνὸς συνεταιρισμοῦ. Ἴσως τὰ εὕρισκει ἐπίσης οὗτος εἰς τὸ ἀκόλουθα χαρακτηριστικὰ.

Αἱ ἐνώσεις προσώπων, τὰς ὁποίας θεωρῶ ὡς συνεταιρισμοὺς ἔχουν μίαν σειράν ἀπὸ ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα, ἧτοι:

1. Οἱ συνασπιζόμενοι εἶναι πρὸ παντὸς ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἠμποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς οικονομικῶς ἀδύνατα στοιχεῖα ἄνθρωποι· δηλ. οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν κανένα κεφάλαιον ἢ ἔχουν μικρὸν τοιοῦτον π.χ. διοτέχναι, μικρέμποροι, γεωργοί, υπάλληλοι, ἐργάται, μικροὶ εἰσοδηματῆαι κ.λ.π. Ἡ συμμετοχὴ πλουσίων ἀνθρώπων δὲν ἀποκλείεται, δὲν εἶναι ὅμως οὐσιώδης. Ἡ κυρία σημασία κατὰ τὴν ἴδρυσιν συνεταιρισμῶν ἔγκειται εἰς τὴν συνένωσιν τῶν προσώπων. Ἡ συγκέντρωσις κεφαλαίου δὲν εἶναι βέβαια ἐπουσιώδης, ἀπὸ ἀπόψεως ὅμως σημασίας αὕτη εὐρίσκειται εἰς κατωτέραν μοῖραν ἔναντι τῆς συνενώσεως τῶν προσώπων. Ὁ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν συνταίρων ἐγγυᾶται τὴν συγκέντρωσιν ἐπαρκοῦς κεφαλαίου, μολονότι ἢ συγκέντρωσις αὕτη συντελεῖται διὰ μικρῶν μετοχῶν.

2. Ἡ συνένωσις ἐπιδιώκει νὰ πραγματοποιήσῃ ὀρισμένους ἐν εὐρυτάτῃ ἔννοια κοινωνικοπολιτικοὺς σκοποὺς. Διὰ τοῦτο οἱ συνεταιρισμοὶ ἀποτελοῦν πηγὰς κοινωνικοπολιτικῆς δυνάμεως. Τὸ κύριον ὅμως σημεῖον τῆς συνεταιρικῆς δράσεως εἶναι ἡ ἐπιδιώξις ἰδιωτικῶν οικονομικῶν σκοπῶν διὰ μέσου κοινῆς ἐπιχειρήσεως.

3. Πρὸς ἀνάπτυξιν αὐτῆς τῆς κοινωνικοπολιτικῆς φύσεως δυνάμεως ἀπαιτεῖται νὰ προπαγανδισθῆ ἡ ἰδέα τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ οἱ σκοποὶ αὐτοῦ καὶ ἀκόμη νὰ εἶναι ἢ εἰσοδος εἰς αὐτὸν ἀνοικτὴ εἰς τοὺς ἔχοντας τοῦλάχιστον τὰς αὐτὰς ἐπιδιώξεις.

4. Περαιτέρω ἀπαιτεῖται ἀπὸ τοὺς συνταίρους ἰδιαίτερόν τι ἐνδια-

φέρων και συμμετοχή εις τὰς ἐργασίας και τοὺς σκοποὺς τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἢ ὅποια ἐκδηλοῦται:

α) εἰς τὴν οἰκιοθελή εἴσοδον και εἰς μίαν ἰδιαίτεραν προσαρμογὴν τῶν συνεταίρων εἰς τὸ αὐτὸ πνεῦμα και αἰσθήματα,

β) εἰς μίαν ἰδιαίτεραν συμπεριφορὰν ἀπέναντι τῶν ἄλλων συνεταίρων, πρὸς τοὺς ὁποίους αἰσθάνεται τις νὰ συνδέεται δι' ἐσωτερικῶν δεσμῶν, ἧτις φέρει εἰς τὸν συνεταιρισμὸν ἓν ἰδιαίτερον πνεῦμα, τὸ ὅποτον ὀνομάζεται συνεργατικότης ἢ ἀλληλεγγύη και ἐξωτερικεύεται εἰς τὴν ἀλληλεγγύου εὐθύνην,

γ) εἰς μίαν ἐξωτερικὴν διαρρύθμισιν, ἢ ὅποια ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν κατεῦθυνσιν ταύτην και συνίσταται κυρίως εἰς μίαν δημοκρατικὴν διαρρύθμισιν και διοίκησιν.

δ. Διὰ τῆς συνενώσεως ἐπιδιώκονται ἀπὸ σκοποῦ ὄρισμένα ἀποτελέσματα, ἅτινα εἶναι:

α) Ἰποκειμενικά, δηλ. διαπαιδαγωγικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ ἐκάστου συνεταίρου, ὃ ὅποτος ὠθεῖται διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ ἀπὸ τοῦ ἀτομικισμοῦ εἰς τὴν ἀλληλεγγύην και τοῦ ὅποτου ἐνισχύεται ἡ οἰκονομικὴ ἀποδοτικότης.

β) Ἀντικειμενικά, συνιστάμενα εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς ἢ πολιτικῆς θέσεως τῶν συνεταιριζομένων και εἰς τὴν δι' αὐτῆς ἐπίτευξιν ἢ παρεμπόδιον μεταβολῶν εἰς τὸ σῶμα τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, αἱ ὅποιαὶ λίαν δυσκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπιτευχθοῦν μὲ ἄλλα μέσα.

γ. Οἱ συνεταιρισμοὶ εἶναι ὁμαδικαὶ ἐκδηλώσεις. Εἰς τοῦτο μετὰ τῶν προηγουμένων σημειωθέντων ἀποτελεσμάτων και τῶν κοινωνικοπολιτικῶν τῶν σκοπῶν ἔγκειται ἡ σημασία αὐτῶν.

δ. Ἐντὸς τοῦ κύκλου, εἰς τὸν ὅποτον ἐκτείνεται ἡ δράσις αὐτοῦ, ὃ συνεταιρισμὸς πραγματοποιεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκονομίας πρὸς κάλυψιν χρειῶν (Bedarfsdeckungswirtschaft) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθέρως ἀγορᾶς (1).

(1) Σ. Μ. Ἡ οἰκονομία πρὸς κάλυψιν χρειῶν εἶναι τὸ ἀντίθετον τῆς σήμερον ἰσχυοῦσης ἀνταλλακτικῆς ἢ κερδοσκοπικῆς οἰκονομίας. Εἰς τὴν τελευταίαν τὰ προϊόντα δὲν φέρονται ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν προορισμὸν τῶν, δηλ. εἰς τὸν καταναλωτὴν διὰ τὸν ὅποτον και παράγονται, ἀλλὰ πρῶτον εἰς τὴν ἐλευθέρως ἀγορὰν, τὸ ἐμπόριον, και δι' αὐτῆς ἐμμέσως εἰς τὸν καταναλωτὴν. Ἐδῶ δηλαδὴ μεσολαβεῖ συναλλαγὴ πραγματοποιουμένη διὰ τοῦ ἀνταλλακτικοῦ μέσου τοῦ χρήματος. Εἰς τὴν οἰκονομίαν ὅμως πρὸς κάλυψιν χρειῶν συμβαίνει τὸ ἀντίθετον. Εἰς ταύτην ὃ κύκλος τῶν παραγωγῶν και καταναλωτῶν εἶναι ὃ αὐτός. Οὔτε ἐμπορεύματα οὔτε ἐμπόριον ὑπάρχουν. Πᾶν ὃ, τι παράγεται δὲν παράγεται διὰ τὴν ἐλευθέρως ἀγορὰν, τὸ ἐμπόριον, ἀλλὰ ἀπ' εὐθείας διὰ τὰς ἀνάγκας ὄρισμένων καταναλωτῶν ὑπὸ τῶν ὁποίων και θὰ χρησιμοποιηθῶν. Τὰ παραγόμενα προϊ-

Φυσικά ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ γνωρίσματα ἡμπορεῖ τὸ ἓν ἢ τὸ ἄλλο νὰ μὴν εἶναι ἐντελῶς ἐκδηλῶν. Πιστεύω ὅμως ὅτι οὐδὲν ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ λείψῃ διὰ παντός ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ συνεταιρισμοῦ.

Ἄν και εἶμαι κεκηρυγμένος κατὰ τῆς διατυπώσεως ὀρισμοῦ ἐντὸς ἐνὸς στενοῦ τύπου, πιστεύω ἐν τούτοις ὅτι διὰ πρακτικοὺς σκοποὺς ἡμπορῶ νὰ εἶπω περιληπτικῶς ὅτι οἱ συνεταιρισμοὶ δέον νὰ θεωρῶνται ὡς κατὰ μάζας και ἐπὶ τῆς ἐλευθέρως θελήσεως στηριζόμενοι ἐνώσεις μικρῶν και μέσων οἰκονομικῶν στοιχείων, αἱ ὅποια ἐπιδιώκουν κοινωνικοπολιτικούς σκοποὺς διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς κοινῆς ἐπιδιώξεως ἰδιωτικῶν οἰκονομικῶν ὠφελιμάτων κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκονομίας πρὸς κάλυψιν χρειῶν.

Κυρίας σημασίας νῦν διὰ τὴν κατανόησιν τῆς θεωρίας μου εἶναι τὸ ἓν ἐγὼ και οἱ ἀναγνώσταί μου εἴμεθα σύμφωνοι ὡς πρὸς τὴν ἔννοίαν τῆς κοινωνικῆς κινήσεως, ὡς τὴν καθώρισα πρὸ μικροῦ. Ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἂν ὃ χαρακτηρισμὸς, τὸν ὅποτον ἔδωσα εἰς τὸ Συνεργατισμὸν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς ὅλους τοὺς συνεταιρισμοὺς. Φυσικά ὑπάρχουν συνεταιρισμοὶ, οἱ ὅποιοι μόνον τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν συνεταιρισμῶν ἔχουν, δὲν ἔχουν ὅμως τίποτε τὸ κοινὸν μὲ τὸν Συνεργατισμὸν, ποῦ περιεγράψαμεν ἴσως πρὶν νὰ ἦσαν γνήσιοι συνεταιρισμοὶ, κατόπιν ὅμως ν' ἀπέβαλαν οὐσιώδη γνωρίσματα τοῦ γνήσιου συνεταιρισμοῦ. Τοὺς νόθους αὐτοὺς συνεταιρισμοὺς ἡμπορῶ ν' ἀντιπαρέλθω, ἂν και μερικαὶ ἐξ αὐτῶν δύνανται ἐξ ἐνὸς οὐσιώδηποτε λόγου νὰ ἐγείρουν τὴν ἀξίωσιν ὅτι ἀποτελοῦν γνήσιους συνεταιρισμοὺς.

Ἦδη θὰ προσπαθῆσωμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς νὰ συμπαραβάλωμεν τὰ ὑπάρχοντα εἶδη συνεταιρισμῶν μὲ τ' ἀνωτέρω οὐσιώδη γνωρίσματά μου. Ὡς πρὸς τοὺς συνεταιρισμοὺς καταναλώσεως και τοὺς παραγωγικούς συνεταιρισμοὺς ὀλίγα βεβαίως ἀντιρρήσεις θὰ προβληθοῦν κατὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ μου.

Τὶ γίνεται ὅμως μὲ τοὺς γεωργικούς συνεταιρισμοὺς και τοὺς συνεταιρισμοὺς τῆς ἀστικῆς μεσαίας τάξεως; Ἐχουν οὗτοι κοινωνικοπολιτικούς ἐν γένει σκοποὺς και ἀποτελέσματα; Τὴν ἀποδείξιν τούτου μᾶς

ὄντα θὰ καταναλωθῶν ἐντὸς αὐτῆς ταύτης τῆς παραγούσης οἰκονομίας. Εἰς ἐν π. χ. ἀρτοποιεῖον συνεταιρισμοῦ καταναλώσεως παραγωγοὶ και καταναλωταὶ εἶναι οἱ ἴδιοι, οἱ συνεταιῖροι. Αὐτοὶ παράγουν διὰ τῆς συνεταιρικῆς ἐπιμελήσεως, τὰ δὲ προϊόντα ταύτης καταναλίσκουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἀπ' εὐθείας, χωρὶς τὴν μεσολάβησιν τοῦ ἐμπορίου. Βεβαίως και εἰς τὴν οἰκονομίαν πρὸς κάλυψιν χρειῶν δύναται νὰ λάβῃ χώραν συναλλαγὴ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ τὸ οὐσιώδες μέρος ταύτης. Εἰκόνα τινὰ τῆς οἰκονομίας πρὸς κάλυψιν χρειῶν παρῆχει ἡ λεγομένη οἰκογενειακὴ οἰκονομία, ἧτις ὑφίστατο εἰς παλαιότερους χρόνους. Οἱ ἄνθρωποι τότε ὑπὸ οἰκονομικὴν ἔπιψιν ἦσαν χωρισμένοι εἰς ὁμάδας ἀνάγκης, αἱ ὅποιαὶ δηλ. παρήγον μόναι σχεδὸν ὅ, τι θὰ καταναλίσκον».

παρέχει ή μελέτη τής ιστορίας τής γενέσεως αὐτῶν ή ή κριτική τής δράσεώς των.

Ἐκείνους, οἱ ὅποιοι δὲν βλέπουν εἰς τοὺς γεωργικοὺς συνεταιρισμοὺς ἄλλο τι εἰμὴ ἓνα τεχνικὸν μηχανισμόν, παραπέμπω εἰς τὴν γένεσιν τῶν γερμανικῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν. Εἰς τὸ βιβλίον του περὶ «τῶν πιστωτικῶν ταμείων κλπ.» ὁ Raiffeisen οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἀφίνει ὅτι ἐπίστευεν ὅτι μὲ τοὺς συνεταιρισμοὺς του εἶχεν εὑρεῖ ἓνα μέσον πρὸς θεραπείαν τής κοινωνικῆς ἀσθενείας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπασχεν ή ἐποχή του καὶ ὅτι βέβαιος περὶ τοῦ σκοποῦ του ἐξήτει· νὰ δημιουργήσῃ μέσα εἰς τὴν γεωργικὴν τάξιν ὁμαδικὴν κίνησιν, ή ὁποία θὰ ἀνύψωνε ἠθικῶς καὶ οἰκονομικῶς τὴν τάξιν τῶν χωρικῶν καὶ θὰ ἐπραγματοποίει τὴν μεταρρυθμίσιν τοῦ τότε κοινωνικοῦ καθεστώτος ἐπὶ τῆ δάσει ἐνὸς ζῶντος χριστιανισμοῦ. «Τοὺς συνεταιρισμοὺς ἐφαντάζετο οὕτως», λέγει ὁ M. Fassbender, «ὡς ἓνα σταθμὸν τοῦ δρόμου, ποῦ ὁδηγεῖ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, τὴν ὀργάνωσιν δηλ. μιᾶς ἀδελφικῆς χριστιανικῆς κοινωνικῆς ζωῆς». Δεπτομερειακῶν κοινωνικῶν πρόγραμμα δὲν εἶχε κατὰ τὸν Fassbender ὁ Raiffeisen, ἐπεδίωκεν ἕμως οὕτως εὐρεῖς κοινωνικοὺς σκοποὺς· ὅταν δὲ ἀπέθανε ὁ Συνεργατισμὸς ἐστηρίχθη καὶ ἐσυναχίσθη ὑπὸ τής νέας ἀγροτικῆς κινήσεως.

Ἐὰν κανεῖς ἐξετάσῃ τὴν σημερινὴν μορφήν καὶ τὴν δράσιν τῶν γερμανικῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν, τότε τὰ πράγματα ἐκ πρώτης ὄψεως πικρυσιάζονται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥσῳ νὰ μὴν ὑπάρχη κανὲν κοινωνικοπολιτικὸν πρόγραμμα, εἰς τοὺς μεγάλους τοῦλάχιστον συνδέσμους· ἀντιθέτως οἱ γεωργικοὶ σύλλογοι καὶ ὁ Reichslandbund συμμιγνύουσι ἐμφανῶς συνεταιριστικὴν καὶ γεωργικοπολιτικὴν ή ἀπλῶς πολιτικὴν δράσιν, οἱ συνεταιρισμοὶ Raiffeisen τονίζουσι τὴν ἠθικοκοινωνικὴν των θέσιν, εἰς ὅλους δὲ τοὺς γεωργικοὺς συνεταιρισμοὺς εἶναι κοινὴ ή προσπάθεια νὰ κρατήσουν καὶ ἐνδυναμώσουν τὴν γεωργικὴν τάξιν. Τὸ ὅτι ἐδῶ ἐκδηλοῦνται καθαρὰ κοινωνικοπολιτικαὶ τάσεις, δύναται κανεῖς νὰ ἴδῃ ἀναδιφῶν τὸ βιβλίον τοῦ ἀποθανόντος γενικοῦ γραμματέως τοῦ Ἐθνικοῦ Συνδέσμου τῶν γερμανικῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν Max Grabein (οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ σημάσια τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν ἐν Γερμανίᾳ). Εἰς ἄλλας χώρας συμβαίνει τὸ ἴδιον. Ὁ ἐλβετικὸς γεωργικὸς Συνεργατισμὸς, ὁ ὅποιος ἀνεφάνη ἀπὸ τής 8ης δεκαετηρίδος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἦτο ἀρχικῶς μία ἀπλῆ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ παρόντος κίνησις· πολὺ ταχέως ἕμως συνεδέθη μὲ τὴν γεωργικὴν κίνησιν, ὥπως ἀποδεικνύει τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὸ νέον ὄργανον τοῦ Συνδέσμου, τὸν «Συνεταιριστὴν», προστίθεται ὁ ὑπότιτος: «Ἐργαζομένη διὰ τὴν δημιουργίαν ἐλβετικοῦ ἀγροτικοῦ κόμματος». Ἀναμφισβήτητος ἐπίσης εἶναι ή συντηρητικὴ κοινωνικοπολιτικὴ καὶ πολιτικὴ θέσις καὶ δράσις τῶν γαλλικῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν, ὁ δὲ ἱρλανδικὸς γεωργικὸς Συνεργατισμὸς ἀποτελεῖ τόσον ἐκ τής προελεύσεώς του ὅσον καὶ ἐκ τής δράσεώς του, μίαν ἀπόδειξιν τής ἀπόψεώς μου, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἠδυνάμην νὰ φέρω καὶ ἄλλα ἀκόμη πολυάριθμα τεκμήρια.

Καὶ οἱ συνεταιρισμοὶ τής ἀστικῆς μεσσίας τάξεως:

Ἀμφιβάλλει κανεῖς διὰ τὸν σύνδεσμόν των μὲ τὴν κίνησιν τῶν διοικητικῶν καὶ τής μεσσίας τάξεως; Θὰ θελήσουν ἴσως ν' ἀρνηθοῦν τὴν κοινωνικοπολιτικὸν χαρακτήρα εἰς τοὺς ἀστικοὺς πιστωτικοὺς συνεταιρισμοὺς, ὡς ἔκαμαν οἱ Paul Göhre καὶ R. Fink. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη δεχθῶμεν ὅτι ἀπὸ τοὺς κύκλους τῶν πιστωτικῶν αὐτῶν συνεταιρισμῶν ἐξηφανίσθη ή εὐρίσκαται ἐν μαρασμῷ τὸ συνεταιριστικὸν πνεῦμα, ἐν τούτῳ περιπτώσει θὰ ἐσήμαινε τοῦτο τὸ πολὺ-πολὺ ὅτι οἱ συνεταιρισμοὶ οὗτοι μεταδλήθησαν ἀπὸ γνησίους εἰς νόθους, ὅτε ἀκριβῶς παύουν νὰ εἶναι ἀντικείμενον μελέτης διὰ τὸν ἐρευνητὴν γνησίων συνεταιριστικῶν φαινομένων. Τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ἰσχύει διὰ τοὺς συνεταιρισμοὺς, οἱ ὅποιοι μεταβάλλονται εἰς κερδοσκοπικὰς ἐταιρείας, ἀποκλείοντες ἐπὶ παραδείγματι τὴν πρόσληψιν νέων μελῶν. Ὁ χαρακτηρισμὸς μου θέλει καὶ ἠμπορεῖ νὰ ἰσχύῃ μόνον διὰ τοὺς γνησίους συνεταιρισμοὺς, οἱ ὅποιοι περιέχουν τὰ κοινὰ γνωρίσματα αὐτοῦ. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι οἱ πολιτικῶς χρωματιζόμενοι συνεταιρισμοὶ διὰ τής παραδοχῆς εἰς τὸ πρόγραμμά των μὰζὺ μὲ τὰ ἄλλα συνεταιριστικὰ των ζητήματα καὶ εὐρυτέρων κοινωνικοπολιτικῶν τοιοῦτων ή διὰ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ συνεταιριστικοῦ των προγράμματος εἰς μέσον πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν κομματικοπολιτικῶν σκοπῶν αὐτῶν, δὲν παύουν νὰ εἶναι γνήσιοι συνεταιρισμοί.

Ἄλλας ἀποδείξεις μὰς παρέχει ή ιστορικὴ ἐκθεσις, ή ὁποία ἀκολουθεῖ κατωτέρω εἰς τὸ II καὶ III μέρος.

Ἦδη πρέπει ν' ἀπαντήσωμεν ἀκόμη εἰς τὴν ἀντίρρησιν ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος περὶ κοινωνικῆς κινήσεως ή κοινωνικοπολιτικῶν σκοπῶν· εἰς τὰς περιπτώσεις δηλ. καθ' ὅς ή μεγάλη μάζα τῶν συνεταιρισμένων δὲν ἔχει καθόλου ἐπίγνωσιν αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ πολὺ οἱ ἠγοῦμενοι τοῦ συνεταιρισμοῦ. Ἄλλ' ή ἀντίρρησις αὐτὴ δὲν ἐξασθενίζει τὴν ἀποφίν μου· τὸ μὲν διότι ἐγκεῖται εἰς τὴν φύσιν τῶν κοινωνικῶν κινήματων νὰ παρουσιάζεται ή κοινωνικὴ δράσις μὲ διάφορον ἔντασιν εἰς τὰς διαφόρους σκοπιὰς τής κινήσεως, τὸ δὲ διότι κατὰ τὴν φύσιν τοῦ συνεταιρισμοῦ ή ἕμμενος δράσις αὐτοῦ εἶναι «οἰκονομικὴ», ἐμμέσως δὲ μόνον ἐπιφέρει αὐτὴ κοινωνικοπολιτικὰ ἀποτελέσματα καὶ δι' αὐτὸ διὰ πολλοὺς ὁπαδοὺς καὶ ἄλλους ἐκτὸς τής κινήσεως μένει ἀφανής. Ἦμπορεῖ μάλιστα νὰ παρουσιασθῇ καὶ ή ἀντίστροφος περίπτωσις, ή μάζα δηλ. τῶν συνεταιρισμένων νὰ ἐπιδικῶναι συνειδητῶς ή αἰσθηματικῶς τὸν ἀληθῆ σκοπόν, τὰ ὄργανα ἕμως τής κινήσεως νὰ μὴν ἔχουν ἐπίγνωσιν τῶν σκοπῶν αὐτῆς ή δι' ἓνα οἰονδήποτε λόγον νὰ μὴ τοὺς παραδέχωνται. Ἀργὰ ή γρήγορα ἕμως θὰ πάθῃ ή συνεταιρικὴ πλευρὰ τής ἐπιχειρήσεως, εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν οἱ ἠγέται θὰ ἐναντιῶνται διαρκῶς· θὰ ἐπέσθῃ μαρasmus ἀκόμη καὶ ὅταν ή οἰκονομικὴ πλευρὰ τής ἐπιχειρήσεως δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἀνθηρά. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς πρόκειται περὶ συνεταιριστικοῦ ἐκφυλισμοῦ, ὁ ὅποιος συνδέεται στενῶς μὲ ὅτι ὁ Oppenheimer ὀνομάζει

βεβαίως μόνον διὰ τοῦ βιοτεχνικοῦ παραγωγικοῦ συνεταιρισμοῦ, «μεταμόρφωσιν» (transformation), δηλ. μεταβολὴν μιᾶς συνεταιρικοῦ ἐπιχειρήσεως εἰς κερδοσκοπικὴν τοιαύτην, διευθυνομένην μὲ καπιταλιστικὸν πνεῦμα. Ἡ μεταβολὴ ἄλλως τε αὕτη συμβαίνει πολὺ συχνά, πολὺ συχνότερα μάλιστα παρ' ὅσον οἱ πολλοὶ εἶναι διατεθειμένοι νὰ παραδεχθῶν· μέγας ἀριθμὸς πιστωτικῶν συνεταιρισμῶν, συνεταιρισμῶν καταναλώσεως καὶ συνεταιρισμῶν βιοτεχνῶν ἔχουν μετατραπῆ εἰς καπιταλιστικὰς ἐπιχειρήσεις εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν ὅτι ἀπεκλείσθη ἐξ αὐτῶν ἢ πρόσληψις νέων μελῶν εἴτε διὰ τῆς μεταβολῆς τῶν συνεταιρίων εἰς μετόχους. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς συχνὰ πραγματοποιεῖται διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ σπουδαία οικονομικὴ μεταβολή· μόνον ὅτι τότε ἡ μεταβολὴ αὕτη προᾶγει σταθερῶς μικρὸν μόνον μέρος τῶν ἄλλοτε συνεταιρίων, ἐνῶ διὰ τὴν μεγάλην πλειονότητα σημαίνει τοῦτο ἐπανάληψιν τοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τῆς πιέσεως, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξήτησαν ἀρχικῶς ν' ἀπαλλαγῶν διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2.

ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΝΟΤΗΣ ΕΝ ΤΩ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΣΜῳ;

Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀξίζει ἰδιαίτερας μελέτης διότι ἐκ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἀπαντήσεως θὰ κριθῆ, ἐὰν εἶναι δυνατόν νὰ γραφῆ ἐν σύγγραμμαι πραγματευόμενον γενικῶς περὶ τοῦ Συνεργατισμοῦ.

Οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι θὰ ἠδύναντο νὰ μᾶς κάμουν νὰ θεωρήσωμεν τὸν Συνεργατισμὸν ὡς κατὰ μὴ ἐνιασίον, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ἓνα περιληπτικὸν ὄνομα διὰ φαινόμενα ἐντελῶς ἑτεροειδῆ εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

1. Οἱ κύκλοι τῆς ζωῆς, ἐντὸς τῶν ὁποίων δρῶσι τὰ διάφορα εἶδη συνεταιρισμῶν εἶναι ἐντελῶς διάφοροι. Ἐνα μέγα μέρος τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν π. χ. δὲν εὐρίσκεται εἰς καμμίαν ἀπολύτως ἐπαφὴν μὲ τοὺς ἀστικοὺς συνεταιρισμοὺς καταναλώσεως ἢ αἰφνης μὲ τοὺς συνεταιρισμοὺς κοινῆς πωλήσεως τῶν βιοτεχνῶν ἢ τοὺς συνεταιρισμοὺς ἀγορᾶς τῶν κουρέων. Μεταξὺ τῶν ὁμάδων αὐτῶν δὲν ὑπάρχει αἰσθηματικῶς ἐσωτερικοῦ δεσμοῦ. Συχνὰ λαίπει τοῦτο ἀκόμη καὶ μεταξὺ συνεταιρισμῶν τοῦ αὐτοῦ εἶδους, μάλιστα δὲ ἀκούονται ἐκάστοτε παράπονα δι' ἐλλιπῆ συνάφειαν καὶ μεταξὺ τῶν συνεταιρίων ἐνδὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συνεταιρισμοῦ.

2. Ἡ ἔλλειψις αὕτη ἐνδὸς ἑκανοποιητικοῦ δεσμοῦ δὲν εἶναι πάντοτε τυχαία. Εἰς πλῆθος περιπτώσεων σημαίνει ἐσωτερικὰς ἀντιθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπειλοῦν νὰ χωρίσουν τοὺς συνεταιρισμοὺς εἰς πολλὰ κόμματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δύο τοῦλάχιστον παρουσιάζονται νὰ διάκεινται ἐχθρικῶς μεταξὺ τῶν. Ἐὰν δηλ. ἐξετάσῃ κανεὶς τοὺς συνεταιρισμοὺς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ποῖαν θέσιν λαμβάνουν ἐναντι τοῦ σημερινοῦ οικονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ καθεστώτος, τότε θὰ προκύψῃ μία ἐνδιαφέρουσα κατάταξις: Διότι οἱ γεωργικοὶ συνεταιρισμοὶ καὶ οἱ συνεταιρισμοὶ τῆς ἀστικῆς μεσοκίτης τάξεως διεξάγουν ζώηρον καὶ ἐπιτυχῆ ἀγῶνα διὰ τὴν διατήρησιν τῆς μεσοκίτης τάξεως: χωρικοὶ, βιοτέχναι, μικροὶ καὶ μέσοι ἔμποροι ἀποτελοῦν ἐδῶ ἐνιασίον πολεμικὴν παράταξιν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐναντίον τῆς δυνάμεως τοῦ μεγάλου κεφαλαίου: μεγάλη ἰδιοκτησία, βιομηχανία, μεγάλη ἔμπορικὰ καταστήματα εἶναι οἱ κίνδυνοι ἐναντίον τῶν ὁποίων ἀμύνονται οὗτοι. Δὲν ἐξετάζωμεν ἐδῶ τὸ ζήτημα, ἀν θὰ ἐπέλθῃ ἢ ὄχι εἰς τὴν καπιταλιστικὴν οικονομικὴν ἐποχὴν μας ἡ καταστροφὴ τῶν μικρῶν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἕως τῶρα ὅλοι οἱ κύκλοι, οἱ ὁποῖοι ἠδυνήθησαν νὰ συνδεθῶν εἰς συνεταιρισμοὺς, κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν αὐτονομίαν των, μολονότι ὅλοι αὐτοὶ στηρίζονται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ σημερινοῦ οικονομικοῦ καθεστώτος. Καὶ ἐκεῖνοι δέ, οἱ ὁποῖοι ἔχουν κάποιο παράπονον ἐναντίον αὐτοῦ, ὅπως αἰφνης ἓνα μέρος τῶν βιοτεχνῶν, δὲν ἐμποροῦνται τρόπον τινὰ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπιβάλωσιν ἓνα νέον οικονομικὸν καθεστῶς, ἀλλ' ἀναζητοῦν ἀπλῶς τὸ κοινωνικὸν των ἰδεῶδες εἰς τὸ παρελθὸν καὶ μᾶλλον ζητοῦν νὰ γυρίσουν πρὸς τὰ ὀπίσω τὸν τροχὸν τοῦ χρόνου παρὰ νὰ τοῦ δώσουν ταχυτέραν στροφὴν.

Ἀντιθέτως ὑπάρχει μία ἄλλη ὁμάς συνεταιρισμῶν, τῶν ὁποίων τὸ βλέμμα στρέφεται ἀκαταπαύστως πρὸς τὸ μέλλον καὶ οἱ ὁποῖοι πρόδοον φαντάζονται μόνον τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ὑφισταμένου καὶ τὴν μετάβασιν εἰς ἀνώτερον οικονομικὸν καὶ κοινωνικὸν σύστημα. Τὸ πρότυπόν των εἶναι οἱ «σκαπανεῖς τῆς Rochdale», διὰ τοὺς ὁποῖους τὸ κατάστημα τοῦ συνεταιρισμοῦ καταναλώσεως παριστᾷ τὴν διόδον πρὸς ἓνα καλλίτερον κόσμον. Δὲν εἶναι τι τὸ τυχαῖον, ὅτι ἡ νεωτέρα κίνησις τῶν συνεταιρισμῶν καταναλώσεως ἐβάδισε παντοῦ ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν σκαπανέων τῆς Rochdale. Οἱ φορεῖς τῆς κινήσεως αὐτῆς εἶναι κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἐργάται καὶ μικροὶ ἄνθρωποι τῆς μεσοκίτης τάξεως, οἱ ὁποῖοι καταδικάζουν τὸν καπιταλισμὸν καὶ θέλουν νὰ τὸν ἀντικαταστήσωσιν μὲ κατὰ ἄλλο, διότι αἰσθάνονται τὸν ἑαυτῶν των, ἀν ὄχι ὡς άτομα, πάντως ὅμως ὡς μᾶζα ὡς ἠδικημένους ἐν τῷ παρόντι συστήματι. Ὅλοι αὐτοὶ θέλουν μεταβολὴν, πρόδοον, μεταρρυθμίσεις, ἀκόμη καὶ ἀνατροπὴν τῆς ὑφισταμένης τάξεως, μολονότι δὲ παντοῦ οἱ συνεταιρισταὶ εἶναι ἄνθρωποι τῆς πρῆκτικῆς ἐργασίας, ἐν τούτοις οἱ «σκαπανεῖς» καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν εἶναι εὐστοχοὶ νεωτερισταὶ καὶ ὄργανα τῆς ἀναμορφώσεως. Τὸ ἴδιον συμβαίνει

Γενικώς ἔθεν δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι οἱ συνεταιρισμοὶ συνετέλεσαν ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν ἐξύψωσιν τῆς θέσεως τῶν πτωχῶν τάξεων ἀπὸ ἀπόψεως οἰκονομικῆς, πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς.

Ἐκτὸς ὅμως τούτου ἡ χώρα μας εἶναι δεκτικὴ εὐρυτέρας καὶ ἐντατικωτέρας ἀκόμη συνεταιρικῆς ὀργανώσεως πρὸς πραγμάτων τῆς ὁποίας δὲν πρέπει νὰ λείψουν αἱ προσπάθειαι.

Ἐδρῆως κρατεῖ ἡ γνώμη, ἡ ὁποία νομίζομεν ὅτι εἶναι ἀπολύτως ὀρθή, ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἀποτελούμενη κυρίως ἀπὸ μικροπαραγωγὸς ἐξ ὧν ἡ μεγίστη πλειοψηφία γεωργοί, εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἐνδεδειγμένη νὰ ὀργανωθῆ ἄρτίως συνεταιρικῶς, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως παραγωγικῆς, ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως καταναλωτικῆς. Τὴν γνώμην δὲ ταύτην δικαιώνουν αἱ μέχρι τοῦδε πρόοδοι τῶν ἑλληνικῶν συνεταιρισμῶν, καθὼς καὶ αἱ διαφαινόμεναι κατευθύνσεις αὐτῶν εἰς τὸ μέλλον.

Διὰ τοὺς ἀστικὸς συνεταιρισμοὺς εἰδικῶς, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται μᾶλλον καθυστερημένοι, δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι παρὰ τὴν καθυστέρησιν τῶν εἶναι προωρισμένοι νὰ προσφέρουν μεγίστας ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν. Αἱ προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὑπάρχουν. Δὲν χρειάζεται παρὰ νὰ ἐξευρεθοῦν τὰ ὄργανα διὰ τῶν ὁποίων θὰ προωθηθῆ ὁ ἐνδιαφερόμενος κόσμος πρὸς αὐτούς. Ὑπεδείξαμεν ἤδη εἰς τίνας ἀνήκει τὸ ἔργον τοῦτο πρὸς τὸ παρόν.

Ἄν θελήσωμεν νὰ ἀφομοιώσωμεν εἰς τὸν λαόν τὴν ἰδέαν τοῦ συνεταιρισμοῦ, νὰ διδάξωμεν εἰς αὐτὸν τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν του σημασίαν, νὰ τὸν διαπαιδαγωγήσωμεν συνεταιριστικῶς, ὅχι μόνον θὰ συντελέσωμεν εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ὄρων τῆς ζωῆς του καὶ τὴν χαλάρωσιν τῆς δξύτητος τῶν ἀντιθέσεων τελικῶς μεταξὺ τῶν τάξεων, ἀλλὰ θὰ ἐπιτύχωμεν γενικώτερον ὁμαλοτέραν καὶ εὐρυθμον τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν ἀνευ διαταραχῶν καὶ ἀνωμαλιῶν.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ φοβούμεθα τὴν διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ συντελούμενην ριζικὴν μεταβολήν, διότι αὕτη θὰ ἐπέρχεται θαυμασίως εἰς μακρὸν χρονικὸν διάστημα, καθόσον προάγονται καὶ εἰς ὅσους κλάδους δύναται νὰ προκόψουν οἱ συνεταιρισμοί. Οὕτω γίνεται δυνατὴ ἀνευ ἀποτόμων διαταραχῶν ἡ προσαρμογὴ πρὸς τὴν μεταβαλλομένην κατάστασιν.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

Βιβλίου Α.

Σελ.	στίχ.	ἀντὶ	γράφε
24	2	χρεῶν	χρεῶν
45	12	ἐκφρασίαν τῆς	ἐκφρασίαν του
47	11	ἐνσαρκουμένην	ἐνσαρκούμενον
47	34	Συνεταιρισμοῦ	Συνεργατισμοῦ
50	6	Συνεταιρισμῶν	Συνεργατισμῶν
51	2	Ἀναγεννήσεως	Διαφωτισμοῦ
55	1	ἐσωτερικῶς	ἐξωτερικῶς
56	4	1895	1695
57	2	Ἀναγεννήσεως	Διαφωτισμοῦ
59	6	1881	1811
>	11	κόσμου	κόσμου τῆς Γερμανίας
63	18	μεταγενεστέραν	μεταγενεστέραν του
72	41	1765	1865
93	24	1927	1926
108	42	τὸ τέλος	τὸ τέλος Ἰουλίου
109	9	γερμανοὶ	γερμανικοὶ
119	15	ὡς εἶδη	εἰς εἶδη
123	9	1924	1925
130	11	56	54
>	21	ποιότητα	ὁποῖαν
132	13	43	23
163	42	300	200
181	11	1925	1926

Βιβλίου Β.

220	41	ἀπὸ μέρους	ἀπὸ μέρος
230	38	1905	1914
232	7	καὶ	ἢ
233	16	1929	1928
251	16	ἐπὶ	ἐκ
298	5	δεδομένων	διδωμένων
302	6	αὐτοκίνητα	αὐτοκινήτων
312	18	ὕγιεστέρους	ὕγιενοτέρους
322	26	διὰ τῶν ὁποίων	τῶν ἑποίων
337	27	εἰς	καὶ
342	42	εἰς ν. δ.	ν. δ.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Βιβλίου Α.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	Σελ.
I. ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΣΜΟΥ	»
Έννοια του συνεταιρισμού	»
Υπάρχει ενότης εν τῷ Συνεργατισμῷ;	»
Εἶδη καὶ διαίρεσις τῶν συνεταιρισμῶν	»
Ἡ κοινων. καὶ οἶκον. θεωρία τοῦ Συνεργατισμοῦ	»
1. Ἡ Θεωρία τοῦ Συνεργατισμοῦ ἐν γένει	»
α) Οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ Συνεργατισμοῦ	»
β) Κοινωνικὰ ἀποτελέσματα τοῦ Συνεργατισμοῦ ἐν γένει	»
2. Οἱ συνεταιρισμοὶ τῆς μεσαίας τάξεως	»
α) Οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα	»
β) Κοινωνικὰ ἀποτελέσματα	»
3. Οἱ συν)σμοὶ τῶν καταναλωτῶν καὶ προλεταρίων	»
α) Οἰκονομικὰ προβλήματα	»
β) Κοινωνικὰ προβλήματα	»
Κοινωνιολογία τοῦ Συνεργατισμοῦ	»
II. ΓΕΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΣΜΟΥ	»
1. Αἱ πνευματικαὶ ρίζαι τοῦ Συνεργατισμοῦ	»
α) Αἱ ἀνθρωπιστικαὶ ἰδέαι	»
β) Ἡ χριστιανικὴ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις	»
γ) Τὰ ἰδεωδῆς τοῦ κοινωνισμοῦ	»
Οἱ Γάλλοι	»
Οἱ Ἄγγλοι	»
Οἱ Γερμανοὶ	»
Οἱ Ρῶσοι	»
δ) Ἡ παράγωγος ἰδεολογία τοῦ Συνεργατισμοῦ	»
ε) Προσθήκη	»
2. Ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῶν συνεταιρισμῶν	»
α) Εἰσαγωγή καὶ προϊστορία	»
β) Γαλλία	»
γ) Μεγάλη Βρετανία	»
δ) Αἱ χώραι τῆς ἄλλοτε Αὐστρουγγαρίας	» 1
Γενικὰ περὶ τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορίας	» 1
Οἱ συνεταιρισμοὶ ἐν τῇ παλαιᾷ Αὐστρίᾳ	» 1
Οἱ συνεταιρισμοὶ τῆς ἄλλοτε Οὐγγαρίας καὶ Κροατίας	» 1
Ἡ Συνεργατισμὸς ἐν τῇ γερμανικῇ Αὐστρίᾳ	» 1
Οἱ συνεταιρισμοὶ τῆς Τσεχοσλοβακίας	» 1
ε) Ἑλβετία	» 1
ς) Βέλγιον	» 1

ζ) Ἰταλία	Σελ.	124
η) Σκανδιναυικὰ κράτη καὶ Φινλανδία	»	128
θ) Ὀλλανδία	»	133
ι) Ρωσία	»	134
ια) Ὁ νέος κόσμος	»	139
ιβ) Ἰαπωνία	»	141
ιγ) Ἰνδία	»	143
ιδ) Διεθνῆς ὀργάνωσις	»	143
III. Ο ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΣΜΟΣ ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ:	»	148
1. Οἱ συνεταιρισμοὶ τῆς ἀστικῆς μεσαίας τάξεως	»	148
α) Ὁ Συνεργατισμὸς ἐν Γερμανίᾳ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Schulze-Delitzsch	»	148
β) Ὁ Schulze-Delitzsch καὶ ἡ δράσις του μέχρι τῆς ἐδρύσεως τοῦ Γενικοῦ συνδέσμου (1859)	»	150
γ) Μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Schulze-Delitzsch (1888)	»	154
δ) Οἱ συνεταιρισμοὶ τῆς ἀστικῆς μεσαίας τάξεως ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Schulze	»	161
2. Οἱ γεωργικοὶ συνεταιρισμοὶ	»	166
α) Ὁ Raiffeisen καὶ ἡ δράσις αὐτοῦ	»	166
β) Οἱ γεωργ. πιστωτ. συν)σμοὶ κατὰ τὸ σύστημα Schulze	»	175
γ) Ὁ Γουλιέλμος Haas καὶ ὁ Ἑθν. Σύνδεσμος. Ἡ ἐξέλιξις τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν	»	176
3. Ἡ κρατικὴ ὑποστήριξις τοῦ Συνεργατισμοῦ μέσῳ τῶν κεντρικῶν τραπεζῶν	»	181
4. Οἱ συνεταιρισμοὶ καταναλώσεως ἐν Γερμανίᾳ	»	182
5. Τὰ ἄλλα εἶδη συνεταιρισμῶν ἐν Γερμανίᾳ	»	188

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Βιβλίου Β.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	Σελ.	195
Η ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΩΣ ΤΩΝ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ	»	197
1 Αἱ πρώται συνεταιριστικαὶ ἐκδηλώσεις καὶ ἡ διαμόρφωσις καὶ διάκρισις τῶν συν)σμῶν	»	197
α) Οἱ συνεταιρισμοὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας	»	197
β) Ἡ νεωτέρα συνεταιριστικὴ κίνησις μέχρι τῆς εἰσαγωγῆς εἰδικῆς περὶ συνεταιρισμῶν νομοθεσίας	»	202
γ) Ἡ νομοθεσία περὶ συνεταιρισμῶν καὶ ἡ διαμόρφωσις καὶ διάκρισις αὐτῶν	»	204
2. Γεωργικοὶ συνεταιρισμοὶ	»	207

α) Γενικά περί τῆς κινήσεως	Σελ.	207
β) Στατιστικά δεδομένα περί τῆς συγκροτήσεως καὶ λειτουργίας τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν		218
γ) Ἡ γεωργικὴ πίστις εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς	»	222
δ) Συνεταιρικά προμήθεια	»	253
ε) Συνεταιρικά πωλήσεις προϊόντων	»	258
ζ) Ἡ κίνησις διὰ τὴν ἰδεολογικὴν ὀργάνωσιν τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν		267
3. Συνεταιρισμοὶ ἀποκαταστάσεως ἀκτημόνων καλλιεργητῶν	»	283
4. Ἀναγκαστικοὶ συνεταιρισμοὶ ἐγγείων βελτιώσεων	»	288
5. Ἀστικοὶ συνεταιρισμοὶ	»	292
α) Γενικά περί τῆς κινήσεως	»	292
β) Εἰδικώτεραι παρατηρήσεις καὶ δεδομένα περί τῆς κινήσεως τῶν ἀστικῶν συνεταιρισμῶν	»	297
ΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΝΔΕΙΚΝΥΟΜΕΝΑ ΜΕΤΡΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΝΙΣΧΥΣΙΝ ΤΩΝ	»	304
1. Αἱ κατευθύνσεις τῶν γεωργικῶν συν)σμῶν	»	304
2. Τὸ Κράτος καὶ οἱ γεωργικοὶ συνεταιρισμοὶ	»	316
3. Ἡ συνεταιριστικὴ πολιτικὴ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπέζης	»	321
α) Γενικά	»	321
β) Ὁργάνωσις τῆς ὑπηρεσίας συνεταιρισμῶν	»	323
γ) Συνεταιριστικὸν πρόγραμμα	»	327
δ) Συμμετοχὴ τῶν συνεταιριστικῶν ὑπαλλήλων εἰς τὰ ἄλλα ἔργα τῆς Τραπέζης	»	339
4. Αἱ κατευθύνσεις τῶν ἀστικῶν συνεταιρισμῶν καὶ τὰ μέσα ἐνισχύσεως αὐτῶν	»	340
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	»	347